

Ulusal ekonomiler, ne denli dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı, gelişmeleri ne oranda ülkeye özel nitelik taşıyor?

Kuramsal beyin jimnastiği

Ülke ekonomileri tek tek bağımsız mı değerlendirilmeli yoksa varolan bir Dünya ekonomisindeki durumlarına göre mi? Ne bağımsız ülkeler ne de Dünya ekonomisi yaklaşımı kendi başlarına mükemmeldir. Çözümleme kapsamına göre biri ya da diğeri daha uygun olabilir. Ancak, sermayeci gelişmeyle birlikte Dünya ekonomisi yaklaşımının giderek daha geniş bir alanda daha baskın duruma gelmesiyle iki yaklaşım belirdi; yakınsama (İng. *convergence*) ve eşitsiz gelişme (İng. *uneven development*).

Gelişmiş ekonomilerin varolan konumlarını koruyup daha iyileştirilmeleri ya da diğer ülkelerin gelişmiş ekonomiler düzeyine çıkması amaçlanıyorsa yakınsama ve eşitsiz gelişme yaklaşımlarından iki farklı ekonomik siyaset önerisi çıkar. Gelişmiş ülkelerdeki muhafazakarlık, yakınsama yaklaşımına göre bu ülkelerin Dünya ekonomisiyle uyumlu çalışmamasını gerektirir çünkü gelişmiş ekonomi Dünya ekonomisiyle uyumlu davrandığında diğerleri onu zamanla yakalayacağından (İng. *catch up*) dolayı üstün konumunu yitirir. Halbuki eşitsiz gelişme yaklaşımı haklıysa konumunu koruması ve iyileştirmesi için Dünya ekonomisiyle uyumlu davranması yeterlidir.

Daha geride kalmış ekonomiler içinse iki yaklaşımdan gelişmiş ülkeler için olanların tam tersi siyaset önerileri çıkar. Yakınsama yaklaşımına göre, gerideki ülkeler Dünya ekonomisinin gelişimine kendilerini bırakırlarsa zamanla gelişmiş ülkeleri yakalarlar. Eşitsiz gelişme yaklaşımına göreyse Dünya ekonomisiyle uyumlu olup farklı, aykırı birşeyler yapılmazsa geride kalmış ülkelerin daha fazla geride kalması kaçınılmazdır.

Dünya ekonomisiyle ilgili anlayışın çıkması ve bununla bağlantılı siyasetlerin gelişmesiyle birlikte Dünya ekonomisi artık kendi başına devinen bir şey olarak düşünülemez. Artık bir grup ülke, "Dünya ekonomisi" diye düşünülene aykırı davranır; bu da "Dünya ekonomisi" diye düşünülenden farklı bir Dünya ekonomisini ortaya çıkarır. Ancak ona aykırı siyasetler

geliştirilebilmesi için bile “Dünya ekonomisi” olarak düşünülenin Dünyada baskın olması gerekir.

Buraya kadar yaptığım türden kuramsal değerlendirmeler bir yere kadar yararlı olabilir; ancak bir yerden sonra içinden çıkılmaz düşünsel bir döngünün içinde bulursun kendini. Düşünmenin ayaklarını yeniden yere bastırmaktan başka çare yoktur.

Zengin daha zenginleşiyor, fakir daha fakirleşiyor

Satın alma gücü paritesi (PPP, İng. *purchasing power parity*) hesaplamalarının gelişmesinde belirleyici katkıları olan Penn Dünya Tabloları (PWT, İng. *Penn World Tables*) çalışmalarını 1990’ların başından beri takip ediyorum. Akademik yanı ağır basan bu tür çalışmaların böyle uzun dönemli ve istikrarlı biçimde sürmesine pek rastlanmaz; bu bakımdan bir hayranlık duyduğumu da ifade etmeliyim. Bu çalışmayla oluşan veri tabanının son versiyonuna “PWT 8.0” adı verilmiş.

PWT 8,0 içinde 167 ülkenin verileri bulunuyor. Veriler 2011 yılına kadar geliyor. Veriler, 53 ülke için 1950’de, 33 ülke için 1960’da, 34 ülke için 1970’de, 23 ülke için 1990’da başlıyor. Yalnız tek tük ülkeler için bunlardan farklı tarihlerde başlayan veriler var.

Veri tabanında gerçek ulusal ürün/gelir olarak, farklı satın alma gücü paritesi yaklaşımlarına göre hesaplanmış gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) dizileri var. Bu diziler, ayrıca ve ayrıntılı olarak tartışmayı gerektiriyor.

Buradaki çözümler için, PWT 8.0’da “rdgpna” olarak simgelenmiş, ulusal olarak sabit fiyatlarla hesaplanmış GSYİH’ların 2005 değeri, o ülkenin dolar cinsinden 2005 yılı GSYİH’sına eşitlenecek biçimde ölçeklendirilmiş dizinin en uygunu olduğunu düşünüyorum. Bu diziyi, burada i . ülke ve d yılı için $\ddot{U}_{i,d}$ ile göstereceğim. Kişi başına gerçek ulusal gelir, $({}^{kb}\ddot{U}_{i,d})$ gerçek ulusal gelirin PWT 8.0’da “pop” ile gösterilen (burada $N_{i,d}$ ile simgelenen) nüfusa bölünmesiyle elde edildi. Kişi başına gerçek ulusal gelirin, dünyadaki o yılki ortalama kişi başına gerçek ulusal gelirden yüzde farkını da $({}^{kb}\ddot{u}_{i,d})$ ile göstereceğim.

İlk adım olarak büyüme oranına ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ 'nin etki edip etmediğine bakılabilir. ${}^{kb}\ddot{U}_{i,d}$ 'nin logaritmasını, zamanın doğrusal bir fonksiyonu olarak tahmin edersek bu denklemde zamanın katsayısı bize dönem içindeki ortalama büyümeyi verir. Bu fonksiyona, nüfusun logaritması eklenebilir. Nüfusun logaritmasının katsayısı nüfus'taki yüzde birlik bir artışın kişi başına gerçek gelirden yüzde kaçlık bir değişim yaptığını gösterir. Fonksiyona nüfusun eklenmesiyle birlikte zamanın katsayısı nüfus değişiminden bağımsız büyüme oranını verir. Yakınsama yaklaşımında göre ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ arttıkça büyüme oranının azalması, eşitsiz gelişme yaklaşımına göre artması gerekir. Her iki halde de zamanın katsayısı, bir sabit büyüme oranı ile ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ göre değişen bir oranın toplamından oluşur. Buna göre denklemi yazarsak,

$$(1. \text{ denklem}) \ln({}^{kb}\ddot{U}_{i,d}) = A + \alpha \ln(N_{i,d}) + (b + \beta {}^{kb}\ddot{u}_{i,d}) d + u_{i,d}$$

Burada A ölçekle ilgili bir sabittir; olması gerekir, bundan başka konumuz açısından bir önemi yoktur.

α nüfusun kişi başına gerçek gelire etkisini gösterir. Nüfusun fazla olması öncelikle iç pazarın büyüklüğüne karşılık gelir ki bunun olumlu ve olumsuz yanları olabilir. Ölçeğe göre artan getiri, dışsallıklar, bölünemezlikler gibi bir çok nedenle büyük piyasalarda kişi başına gelirin fazla olması beklenebilir. Diğer yandan, büyük piyasalar esnek değildir ki bu da büyümeyi ketleyebilir. α 'nın değeri nüfusun kişi başına gelir üzerine etkisinin olumlu mu olumsuz mu olduğunu gösterir.

b , araştırılan yıllar ve ülkeler için ortak sabit büyüme oranıdır. ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ sıfırda ülkenin kişi başına geliri dünya ortalamasına eşittir, eksiye dünya ortalamasının altı, artıya üstüdür. ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ 'nin katsayısı olan β , ${}^{kb}\ddot{u}_{i,d}$ 'nin büyümeye etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğunu gösterir.

$u_{i,d}$ ise hata terimidir; bağımsız ve özdeş dağılan bir tesadüfi dizi olduğu umulur.

Sonuca odaklanarak ara basamakları atlarsak tahmin edilen denklem şöyle oluyor. (Yazı boyunca aksini belirtmemiş nokta tahminlerinin tümü yüzde birlik güven düzeyinde

anlamlıdır.)

$$\ln(^{kb}\ddot{U}_{i,d}) = -2,651 - 0,01717 \ln(N_{i,d}) + (0,01748 + 0,0002541 ^{kb}\ddot{u}_{i,d}) d$$

Bu sonuca göre 1950 ile 2011 arasında Dünyadaki ülkeler ortalama yüzde 1,75 oranında büyüdü. Nüfus bakımından büyük ülkenin kişi başına geliri küçük oluyor. Dünya ekonomisindeki ülkelerin kişi başına milli gelir bakımından ortalama civarında olan bölümü, yerlerinde sayıyor; ama ortalamanın üzerinde kişi başına geliri olanların ortalamanın üzerinde büyüme oranları var, yani kişi başına gelirleri zaman içinde artıyor; ortalamanın altında kişi başına geliri olanların ortalamanın altında büyüme oranı var, yani dünya ortalamasına göre kişi başına gelirleri zaman içinde azalıyor. Bu sonuca göre, zengin daha zengin, fakir daha fakir oluyor.

Ulusal ekonomilerde ülkeye özel düzenli sapmalar var

1. denklem ile ulaşılan sonuç tüm ülkelerin aynı biçimde davrandığı varsayımına dayanıyor. Hata terimleri üzerinde yapılan çözümlerle hata terimlerinin o kadar da bağımsız ve özdeş dağılmadığını gösteriyor.

Tek tek ülkelerin farklı büyüme trendleri olup olmadığını araştırmaya kişi başına gelir yerine doğrudan gerçek gayrisafi yurtiçi hasılanın büyümesiyle başlayalım. Bunun için önce nüfus konusunu bir yana bırakmak gerekir. Sabit terim (A) yerine tek tek ülkeler için ayrı ayrı sabit terimler, (A_i 'leri) kullanmak yerinde olur. Büyüme oranı, dünyadaki ortalama büyüme (b), tek tek ülkelerin bundan sapması (b_i) ve yakınsama ya da eşitsiz gelişme etkisini gösteren katsayı (β) olmak üzere üç bileşene ayrılabilir. Bu durumda tahmin edilecek denklem şöyledir:

$$(2. \text{ denklem}) \ln(\ddot{U}_{i,d}) = A_i + (b + b_i + \beta ^{kb}\ddot{u}_{i,d}) d + u_{i,d}$$

İkinci denklem tahmin edildiğinde, 1950 ve 2011 yılları arasında dünyadaki ülkelerin yakınsama ya da eşitsiz büyüme etkisinden arındırılmış ortalama büyüme oranı yüzde 3,71 oluyor. Tek tek ülkelerin bundan olumlu ya da olumsuz yönde düzenli olarak saptıkları da

gözleniyor. Yüzde 10'luk güven düzeyinde o dönem 59 ülke, dünya ortalamasının üzerinde, 77 ülke dünya ortalamasının altında büyürken 31 ülke dünya ortalamasından anlamlı sapma göstermiyor. β katsayısı eşitsiz gelişme doğrultusunda 0,00006669 olarak pozitif çıkıyor.

$$\ln(\ddot{U}_{i,d}) = A_i + (3,71 + b_i + 0,00006669^{kb} \ddot{u}_{i,d}) d + u_{i,d}$$

Buna göre, dünyadaki ülkelerin bir genel gelişme trendi var. Bu gelişme eşitsiz bir gelişme, yani dünya ortalamasının üzerinde kişi başına geliri olanlar düzenli olarak daha yüksek, altında olanlar düzenli olarak daha düşük büyüme oranlarına sahipler. Ama tek tek ülkeler, ülkeye özel etmenlerle bunun yukarısında ya da aşağısında yer alabiliyorlar.

Kişi başına ürün ve eşitsiz gelişme

1. denklem, tek tek ülkelerin genel trendden düzenli sapmaları olup olmadığına bakmak için değiştirilirse denkleme ölçekle ilgili olan sabit terim (A) yerine tek tek ülkeler için farklı sabit terimler (A_i 'ler) konup tek tek ülkelerin dünya ortalama büyümesinden sapmalara karşılık gelen katsayılar (b_i 'ler) eklenmelidir. Bu durumda 1. denklem şu hale dönüşür;

$$(3. \text{ denklem}) \ln(^{kb} \ddot{U}_{i,d}) = A_i + \alpha \ln(N_{i,d}) + (b + b_i + \beta^{kb} \ddot{u}_{i,d}) d + u_{i,d}$$

3. denklem tahmin edilip b_i 'lere bakıldığında yüzde 10'luk güven düzeyinde 1950-2011 döneminde 78 ülke, dünya ortalamasının üzerinde, 69 ülke dünya ortalamasının altında büyürken yalnızca 20 ülke dünya ortalamasından anlamlı sapma göstermiyor. Ülkelere özel genel trendden düzenli sapmalar hesaba katıldığında nüfusun etkisinin pozitif olduğu ortaya çıkıyor. Eşitsiz gelişme etkisi de anlamlı kalıyor.

$$\ln(^{kb} \ddot{U}_{i,d}) = A_i + 0,4179 \ln(N_{i,d}) + (0,0134 + b_i + 0,00007906^{kb} \ddot{u}_{i,d}) d + u_{i,d}$$

Kişi başına gerçek ulusal ürünün büyüme oranı, gerçek ulusal ürünün büyüme oranıyla nüfus büyüme oranının toplamı olduğundan gerçek ulusal ürünün büyümesinden nüfus artış oranı kadar küçüktür. 2. denklemde dünyadaki ortalama ulusal ürün büyüme oranı yüzde

3,71 iken 3. denklemde kişi başına büyüme oranı yüzde 1,34'tür. 3. denkleme göre nüfustaki yüzde 1'lik fark, kişi başına ulusal üründe yüzde 0,42 farka karşılık geliyor. Bunların yanı sıra, dünyadaki ortalama kişi başına ulusal üründen yüzde 100 büyük kişi başına ulusal gelire sahip bir ülke dünyadaki ortalama kişi başına ulusal ürün büyümesinin yüzde 0,79 puan üzerinde bileşeni bulunuyor. Kişi başına ulusal geliri dünya ortalamasının yarısı olan bir ülke içinse bu, yüzde 0,385 puan gerisinde kalmak anlamına karşılık geliyor.

Sonuçlar

Dünya ekonomisinin etkisi; Dünyadaki ortalama büyüme oranı, ulusal ekonomilerdeki gelişmeleri büyük ölçüde açıklıyor.

Eşitsiz gelişmenin etkisi; ülkenin kişi başına gelirinin Dünyadaki ortalama kişi başına gelirden yüzde farkı ya da kısaca yüzde fark, ulusal ekonominin gelişmenin Dünyadaki gelişmeden düzenli olarak sapmasına neden oluyor. Yüzde fark, pozitifse ülke ortalamadan daha hızlı büyüyor, negatifse daha yavaş.

Ülkeye ya da ülke grubuna özel etkiler; ulusal ekonomiler, ülkelere ya da ülke gruplarına özel nitelik taşıyan unsura bağlı olarak Dünya ekonomisinin ve eşitsiz gelişme etkisinin ötesinde gelişmeler gösteriyor.